

İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA)

BALKANLAR'DA İSLÂM MEDENİYETİ
ULUSLARARASI ÜÇÜNCÜ SEMPOZYUM TEBLİĞLERİ

Bükreş, Romanya / 1-5 Kasım 2006

İstanbul 2011

HATİPZADE YAHYA PAŞA'NIN RUMELİ'DEKİ EĞİTİM VE İMAR FAALİYETLERİ

Mustafa Güler*

Eyüp Camii Hatibi Mustafa Efendi'nin (v.1131/1718) büyük oğlu olan Yahya Paşa, XVIII. asrın ilk yarısında yetişmiş, deruhte ettiği vazifeleri hep başarıyla yapmış, örnek devlet adamlarından biridir. Doğum tarihi ve ilk çocukluk yılları hakkında bilgi sahibi olmadığımız Yahya Paşa, 1135/1724 tarihinde Rumeli Paşesiyle Adana Valiliğine tayin edilen Hekimoğlu Ali Paşa'nın kethüdası olmuş,¹ aynı dönemlerde Ali Paşa'nın kızı ile evlenmiştir. Zilkāde 1144/Nisan 1732'de Vezir-i azam Hekimoğlu Ali Paşa tarafından Osmanlı bürokrasisinin en önemli memuriyetlerinden sayılan vezir kethüdalığına getirilmiş,² yedi ay sonra da büyük Emîr-i âhur³ olmuştur.⁴

Bu vazifelerinin ardından 1147/1735'de vezirlik payesi almış, birçok vilayette ve sancakta valilik, seraskerlik, muhafızlık ve muhassılık⁵ görevlerinde bulunmuştur.⁶ Vezirliği döneminde değişik tarihlerde yaklaşık sekiz yıl Rumeli, Belgrad, Vidin, Tırhala ve Yanya'da bulunmuş olup, tarihleri şöyledir:

* Yard. Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

¹ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî Yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye*, (yay. Ali Aktan vd.) c.III, İstanbul 1996. s.631; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/2, Ankara 1988, s.326.

² Mehmed Süreyya, *Sicil*, s.631; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/2, Ankara 1988, s.326

³ Saray ahır halkının, saraçaların ve yedekçilerin amiri. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, İstanbul 1993,s.541

⁴ Şemdanizade Fındıklı Süleyman Efendi, *Mür'it-Tevarih*, (Yay. M.Münir Aktepe), I, İstanbul 1976, s.29.

⁵ Muhassil: Vilayetlerde develete ait vergileri toplayan memurlar, Pakalın, *age*,s.569.

⁶ Paşa'nın devlet hizmetinde yaptığı görevlerin tam listesi için bkz; Mustafa Güler, "Eyüplü Yahya Paşa'nın İstanbul'daki Eserleri" *Tarihi Kültürü ve Sanatıyla VIII. Eyüpsultan Sempozyumu Tebliğler*, İstanbul 2004, s.41

- 1- Belgrad Muhafızı Ramazan 1156/Ekim 1743- Receb1159/Temmuz 1745
- 2- Vidin Valisi 1166/1752-1167/1753
- 3- Rumeli Valisi 1159/1745-1161/1747
- 4- İkinci Defa Rumeli Valisi Zilhicce 1167/Eylül 1754-1168
- 5- Yanya ve Tırhala Valisi Şevval 1168/Temmuz 1755

Yahya Paşa özellikle ikinci defa istirdat edilen Belgrad ile Niş ve çevrelerinde bulunan bazı palankalar ile yerleşim yerlerinin hem yeniden imarı, hem de Müslüman halkın eğitimi maksadıyla çok sayıda mescit, mektep, medrese, hamam ve diğer imar eserleri inşa ettirmiş, aynı şekilde Vidin'de de bir camii, müstemi-latı ve bunların kalıcı olması için zengin vakıflar bağışlamıştır. 1168/1755'de ve-fat eden Yahya Paşa tarafından inşa edilen bu eserler, uzun yıllar hem bölgenin imarına hem de sosyal hayatına önemli katkılar sağlamıştır.

A-Belgrad'daki Eserler

Yukarıda beyan ettiğimiz gibi Yahya Paşa Ramazan 1156/Ekim 1743- Re-ceb1159/Temmuz 1745 tarihleri arasında Belgrad Muhafızlığı görevinde bulun-muştur. Belgrad, II. Viyana bozgununun ardından başlayan Avusturya saldırıla-rı sonucu, 1684'te bu ülkenin eline geçmiş; ancak 1688 de Fâzıl Mustafa Paşa tarafından istirdat edilmiştir. 1718'te imzalanan Pasarofça Antlaşması ile Avus-turyahlara bırakılan şehir, 1739'da tekrar Osmanlı hâkimiyetine girmiştir.⁷ İkinci istirdattan kısa süre sonra Belgrad'ın batısındaki topraklarının tamamını kay-beden Osmanlı Devleti için burası bir *sınır şehri* halini almıştır. Bu yüzden Belg-rad'a güçlü muhafızlar atayan devlet, bu iş için daha evvel Özi savunmasında esir düşmesine rağmen büyük kahramanlık gösteren; Mısır Valisi iken donan-mayı sağ salim İstanbul'a ulaştırarak,⁸ devlet erkânının büyük takdirini kazanan Yahya Paşa'yı muhafızlığa atamıştır. İki seneye yakın muhafızlık görevini yürü-ten Paşa, aldığı siyasi ve askerî tedbirlerin yanı sıra 1718 de Avusturyalıların işgali ile çoğu yeri yakılıp yıkılan şehri, tekrar Osmanlı mekânı haline getirmek için merkez başta olmak üzere, çevredeki kale ve mahallelerde camii, sıbyan mektebi, çeşme ve hamamlar inşa ettirmiştir.⁹

⁷ M.Cavid Baysun, "Belgrad" *Millî Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi (İA)*, II, Eskişehir 1997,30-31; Divna Djuric Zamolo, "Belgrad" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, V, İstanbul 1992, s.408; Bu konu ile ilgili geniş bilgi için bkz: Nurgül Bozkurt, *1739 Belgrad An-tlaşması ve Tatbiki*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, Isparta 1999, S.12-230.

⁸ Hayati Tezel, *Anadolu Türklerinin Deniz Tarihi*, I, İstanbul 1973, s.707.

⁹ VGMA, 737, 233-239.

Paşa tarafından inşa ettirilen eserlerin bir kısmı, Zîştovi Anlaşması(1792) öncesi Avusturyalıların eline geçen şehirde artık İslam mimari tarzının sona ermesinden dolayı ortadan kalkmış,¹⁰ bir kısmı da Sırp isyanları sırasında ve sonrasında yıkılmıştır. Ekrem Hakkı Ayverdi, Balkanlardaki Osmanlı mirasını tespit ettiği eserinde Belgrad'daki Yahya Paşa tarafından yaptırılan eserlerin isimlerini vakfiyeye dayanarak zikreder.¹¹ Bu da eserlerin çok önceki dönemlerde ortadan kalktığını göstermektedir. Hâlen, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde 737 numaralı defterin 233-239. sayfeleri arasında yer alan suret vakfiye, H. 1159 tarihinde tesis edilmiştir. Aynı tarihte Üsküdar Kadısı tarafından tescil edilmiş olup, başlangıç kısmında klasik vakıf yazım tekniğine uygun olarak besmele-hamdele ve salvele cümleleri yer almıştır. Vakfa ilk mütevellî Ruznâmecî Hâşim es-Seyyid Ahmed Efendi ibn Muhammed Efendi tayin edilmiştir. Hayli zengin akara şahip olan vakfın, mal varlıkları ve bulunduğu yerler şöyledir:

- 1- Belgrad Hüseyin Kethüda Mahallesinde Camii karşısında farklı müştetilâta sahip dört adet ev,
- 2- Belgrad kalesinde yeni inşa edilen iki hamam ve bütün müştetilâtı,
- 3- Hamamla aynı hizada bir fırın, saraç dükkânı, berber dükkânı, şem'hane (mumhane), bakkal, duhanî ve câmeşûy (çamaşırhane) dükkânları,
- 4- El-hac Pîrî mahallesinde bir hamam,
- 5- Hamama bitişik üç kepenek bir bab ekmekçi fırını ve iki kepenek bir bab bakkal dükkânı ve ev,
- 6- Belgradda Zirin yokuşunda bir fırın, bir şem'hane bir bakkal ve bir duhani ve bir came şuy dükkânı ve avlu ve bahçeden oluşan bir ev,
- 7- Belgradda Turgut Bey Mahallesinde bir ev ve 21 dükkân,
- 8- Bülbül Deresi nam mahalde bir kıt'a bahçe ve su kuyusu,
- 9- Niş Yakınlarında Bane nam karyede bir bab han ve dükkânlar,
- 10- Raçine Palankasında bir hamam,

Şartları:

Yukarıdaki akarlardan sağlanacak gelirlerle tesis edilen hayrat ve görevlileri şöyledir:

¹⁰ Zamolo, agm, s.408.

¹¹ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri, (Yugoslavya)*, Cilt III, İstanbul 2000, s.17-18, 21,40

1- Belgradda Medrese ve Sıbyan Mektebi

Görevli	Şart	Hayır	Adet	Maaş
Müderris	Talebelere camide tefsir ve fıkıh tahsili yaptırılması	Medrese	1	20 akçe
Medrese talebeleri		Medrese	10	Üçer akçe
Muallim-i sıbyan		Mekteb	1	20 akçe
Halife-i mekteb		Mekteb	1	10 akçe
Sıbyan	Yevmi üçer ihlas-ı şerif okuyup sevabını vâkıfın ruhuna hediye edip	Mekteb	15	Birer akçe

2- Belgrad'da Cami

Bu eser, ilk olarak 1547-1549 yıllarında Yahyalı Mehmed Paşa (v.1550)¹² tarafından inşa edilmiş ve imaret camii adıyla meşhur olmuştur. 1718-1739 yılları arasında önce askeri depo olarak kullanılmış, daha sonra kiliseye döndürülmüştür. 1839 Belgrad antlaşmasının ardından şehrin Osmanlı hâkimiyetine girmesiyle kapsamlı bir onarımdan geçirilmiş ve Yahya Paşa Camii adıyla anılmaya başlamıştır. XIX. Yüzyılın başlarına kadar faaliyetine devam etmiş daha sonra yıkılmıştır.¹³ Camii için Yahya Paşa'nın vakfiyedeki şartları şöyledir:

Görevli	Görevi	Adet	Maaş
Vaiz	Cuma günleri vaaz	1	10 akçe
Ferraş		1	4 akçe
Müezzin		1	5 akçe
Kandilci	Cami ve minarenin kandillerini yakmak	1	5 akçe
Sebilî	Camiinin yanında inşa edilen bir su sebiline	1	2 akçe
Su yolcu		1	2 akçe
Müezzin-i Sâni		1	4

3-Hisarcık Palankası Sıbyan Mektebi

Görevli	Görevi	Adet	Maaş
Muallim	Vakıf tarafından yeniden inşa edilmiştir	1	10

4- Deve Bağırtan Palankası Camii

Görevli	Görevi	Adet	Maaş
İmam	Vakıf tarafından yeniden inşa edilen Camide	1	4
Hatip		1	4
Müezzin		1	4

¹² Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî Yahud Tezkire-i Meşâhîr-i Osmâniyye*, (yay. Mustafa Keskin vd.) c.V/1, İstanbul 1997, s.135.

¹³ Muhammed Mevfaku, *Tarihu Belgrad el- İslâmiye*, Kuveyt 1987, s.118-119.

5- Batoçına Palankası

Görevli	Görevi	Adet	Maaş
İmam	Vakf tarafından yeniden inşa edilen Camide	1	4
Hatip		1	4
Müezzin		1	4

6- Cısr-i Morava Camii

Görevli	Görevi	Adet	Maaş
İmam	Vakf tarafından yeniden inşa edilen Camide	1	4
Hatip		1	4
Müezzin		1	4

7- Bane Karyesi Camii

Görevli	Görevi	Adet	Maaş
İmam	Vakf tarafından yeniden inşa edilen Camide	1	10
Hatip		1	5
Müezzin		1	5

8- Niş Ürgüb Mahallesi

Görevli	Görevi	Adet	Maaş
İmam	Vakf tarafından yeniden inşa edilen Camide	1	5
Hatip	Vakf tarafından yeniden inşa edilen Camide	1	4
Müezzin	Vakf tarafından yeniden inşa edilen Camide	1	3
Kayyim	Vakf tarafından yeniden inşa edilen Camide	1	2
Ferraş	Vakf tarafından yeniden inşa edilen Camide	1	2
Abkeş*	Vakf tarafından yeniden inşa edilen Camide	1	2

9-Sıbyan Mektebi

Görevli	Görevi	Adet	Maaş
Muallim-i Sıbyan	Yukarıdaki Camii yanında inşa edilen	1	4
Vaiz	Mezkûr camiide Cuma günleri vaaz edecek	1	4

10- Bögürdelen Kalesi Camii

Görevli	Görevi	Adet	Maaş
İmam		1	5
Hatip		1	4
Müezzin		1	3
Kayyim		1	2
Ferraş		1	2

11-Bögürdelende Sıbyan mektebi¹⁴

Görevli	Görevi	Adet	Maaş
Muallim-i Sıbyan	Vâkaf tarafından tekrar inşa edilen	1	4

¹⁴ Mektep camiinin hemen yanında yer almaktadır

Görevli	Görevi	Adet	Maaş
Müezzîn		1	4
Ferraş		1	4

12-Vakfın genel Görevlileri

Görevli	Adet	Maaş
Mütevelli	1	40 akçe
Kaim-i Makam	1	20
Katib-i Vakf	1	5
Cabi-i Vakf	1	5

Vâkif bu vazifelilerin vazifelerini titizlikle yapmalarını istemiş ve kadıların bu hizmetleri takip etmelerini şart etmiştir. Vâkif, nâzır olarak Darüssaade ağalarını tayin etmiş ve kayd-ı hayat şartıyla tevliyeti kendi uhdesine almış, vefatının ardından da tevliyeti evlatlarına şart etmiştir. Vakfın muhasebesini yapılması işi Haremeyn Evkafı muhasebesine tevcih edilmiştir. Fazla gelen meblağ olduğu takdirde evlatları arasında dağıtılmasını istemiştir. Evlatlarını inkırazından sonra ise tevliyet Darussaade ağasına bırakılmış; fazla olan miktarın Haremeyn fukarasına irsalini istemiştir.

Tarih: Gurre-i Muharrem 1159/Şubat 1746

13-Belgrad Vakfının Bir Yıllık Muhasebesi

Yukarıda belirtildiği gibi vakfın muhasebesinin tutulması vazifesi Haremeyn Evkaf Muhasebeciliğine tevdi edilmiştir. Ancak takip eden yıllara ait mezkur idare tarafından tutulan defterlerde, Belgrad vakfına ait bir muhasebeye rastlanmamıştır. Bu sebeple, vakfiyedeki rakam ve bilgilerden hareketle vakfın bir yıllık muhasebesi aşağıdaki gibi çıkarılmıştır:

Gider kalemleri	Görevli sayısı	Günlük Toplam	Yıllık Toplam
Eğitim Hizmetleri	18 kişi	137 Akçe	50005
Camii görevlileri	22	103	37595
Su hizmetleri	3 kişi	6	2190
Yardımcı hizmetler	7 kişi	21 Akçe	7665
İdari hizmetler	4 kişi	70 Akçe	25550
Zeytin Yağı-bal mumu			
Toplam	54	337 akçe	122905 akçe ve mum zeytin yağı

14-Şahidler

Bilindiği gibi her vakfın sonunda bu muameleye şahitlik edenler yer alır. Mezkur vakfın şahitlerinin tamamının vakfın tesis edildiği dönemde bölgede vazife ya-

panlar olması sebebiyle bölge ile ilgili çalışmalarda yardımcı olacağı düşüncesi ile liste aşağıda verilmiştir:

Belgrad Turnacı Ağası Mehmed Ağa	Belgrad Defterî Hasan Efendi	Müfti Ali Efendi
Eski Niş Müftisi Abdullah Efendi	Şeyhü'l-Kurra Hafız Mustafa Efendi	Vezir Camiinin Birinci İmamı es-Seyyid Mehmed Efendi
Bayram Bey Camiinin Birinci İmamı Es-Seyyid Mustafa Efendi	Darussaade Ağası Camiinin İkinci İmamı Hafız Ahmed Efendi	Defterî Camiinin Birinci İmamı Hafız Hüseyin Efendi
Asafi Camii Birinci İmamı İbrahim Efendi	Asafi Camii İkinci İmamı Seyyid Mehmed Efendi	Semendire Miralayı Süleyman Bey
Semendire Tezkirecisi Hüseyin Efendi	Ali Zaim Ağa	Sağkol Murad ağa
Solkol el-hac Ahmed Ağa	Mukabeleci Ebu Bekir Efendi	Halife-i Mukabele Mustafa Efendi

Kâtibi'l-Huruf İmam-ı Hazreti Vâkıf

B-Vidin'deki Eserler

Paşa, aynen Belgradda olduğu gibi 1166/1752–1167/1753 tarihleri arasında valilik yaptığı Vidinde kendi adına bir camii yaptırmış ve caminin görevlilerinin maaşlarının ödenmesi, bakım ve onarımı için 5 Muharrem 1168/21 Eylül 1754 tarihinde bir vakıf tahsis etmiştir. Vidin'deki camii ile ilgili kaynaklarda hiç bilgi olmaması ve Ayverdinin eserinde buradan da vakfiyeye dayanarak bilgi vermesi,¹⁵ Yahya Paşa Camii'nin erken dönemlerde yıkıldığının bir göstergesidir.¹⁶

Vakfın ilk mütevellisi Molla Hasan ibn Ahmed'dir.

1-Mal Varlıkları:

- 1-Vidin Alaca Tekke Mahallesinde inşa edilen camii altında bulunan sekiz bab dükkân
- 2-Yukarıdaki binalara bitişik 4 dükkân
- 3-Camiinin karşısında iki katlı, iki mutfaklı iki şer odalı ev.

2-Şartları:

Yukarıdaki akar, müteveli marifetiyle kiraya verilecek ve elde edilen gelirlerle Paşa tarafından inşa ettirilen Camiinin görevlileri için tahsis edilen maaşlar şöyledir:

Görevli	Şart	Adet	Maaş Yevmi
İmam-ı Evvel	Hergün bir Yasin-i şerif kıraat edip sevabını ruhu hazret-i Rasule (s.a.v.) ve vâkıfa hediye etmek üzere	1	3 akçe

¹⁵ Ayverdi, (Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk) İstanbul 1982,C.IV, s.127

¹⁶ VGMA, 737, 242-243

Görevli	Şart	Adet	Maaş Yevmi
İkinci İmam		1	10 akçe
Devirhan		1	3 akçe
Şem'i Ruğun			10 akçe
Mevlidhan	Senede bir kere Mevlid-i Nebî okunması	1	10 akçe
Kayyim		2	5-5
Abkeş ve ferraş		1	7
Müezzin		1	5 akçe
Kârî	Birgivi Risalesi okunması	1	5 akçe
Vaiz	Cuma günleri vaaz etmek	1	7 akçe
Müderris	Hadis ve fıkıh okutmak ¹⁷	1	8 akçe
Kaim-i Makam		1	7 akçe
Toplam		12	105 Akçe

Vakfın yıllık toplam gideri 38325 Akçe'dir.

Sonuç

Yahya Paşa'nın Belgrad muhafızlığı esnasında Osmanlı hâkimiyetinin kalıcı olacağını düşünerek yaptırmış olduğu hamamlar, camiiler, mektepler ve medreseler ne yazık ki Paşa'nın düşündüğü gibi gerçekleşmemiş ve çok erken dönemlerde ortadan kalkmıştır. Temennimiz insani değerlerin çok daha fazla öne çıktığı, kültür varlıklarını muhafazasına daha fazla önem verildiği günümüzde, hiç olmazsa Balkanlarda mevcut Osmanlı eserlerinin daha fazla ihtimamla korunması yönündedir.

¹⁷ Bu gelenek yakın zamana kadar camilerimizde yaygın olarak yapılan bir uygulama olup Paşa'nın Vidindeki vakfında da yer almıştır.